

Potrzeby osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną i wynikające z nich zasady terapii¹

Wioletta Błaż

Potrzeby – to zespół oczekiwań i warunków potrzebnych do prawidłowego funkcjonowania osoby w najbliższym środowisku

Przyjmuje się powszechnie założenie, że potrzeby mają charakter hierarchiczny i niezaspokojenie potrzeb leżących niżej blokuje możliwość realizacji potrzeb leżących wyżej w hierarchii.

Oto jedna z najpopularniejszych „piramid” potrzeb, której autorem jest Abraham Maslow:

Zastanawiając się dziś nad potrzebami naszych niepełnosprawnych dzieci i młodzieży, pogrupujemy je następująco:

- **potrzeby fizjologiczne**
- **potrzeby bezpieczeństwa**
- **potrzeby więzi**
- **potrzeby godności i szacunku**
- **potrzeby działania**
- **potrzeby duchowe**

1. Potrzeby fizjologiczne:

- jedzenie i picie
- wydalanie
- przestrzeganie higieny osobistej
- zachowanie dobrego stanu zdrowia, szczególnie uśmierzenie bólu

Ból często towarzyszy osobom niepełnosprawnym; jego przyczyną bywa patologiczne napięcie mięśniowe, нефizjologiczne obciążenia stawów, deformacje w obrębie kręgosłupa i klatki piersiowej, będące przyczyną przemieszczania się organów wewnętrznych; a ból zęba, ból głowy to dolegliwości, które długo mogą pozostać niezauważone. Podczas codziennych czynności stymulujemy jednocześnie zmysły – szczególnie ważne u osób głęboko wielorako niepełnosprawnych.

---

¹ Agnieszka Jankiewicz, Sposoby pracy edukacyjno – terapeutycznej wynikające ze specjalnych potrzeb uczniów, *Rewalidacja* 2/2003

Warunki zaspokajania potrzeb fizjologicznych osób niepełnosprawnych:

- niektóre osoby niepełnosprawne wymagają częściowej lub całkowitej pomocy w zaspokojeniu tych podstawowych potrzeb
- ponieważ realizacja tychże potrzeb u osób niepełnosprawnych zajmuje dość dużo czasu, należy je uwzględnić w codziennym planie dnia i przewidzieć na nie odpowiednią ilość czasu
- trzeba rozróżnić konieczność zastosowania specjalnych przyborów, przyrządów do:
  - jedzenia - zagięta łyżka, kubek z dzióbkiem, rurka do picia, pokarmy miksowane; w przypadku dzieci niesprawnych ruchowo rozpoznać również, w jakiej pozycji dziecko może przyjmować pokarm w sposób zapewniający mu komfort. Trudności, jakie napotykamy przy karmieniu niektórych naszych dzieci to m. in.: problemy związane z przeżuwaniami, odruch wymiotny, trudności z ssaniem, rozdrabnianiem pokarmu, zaburzenia oddychania, które mogą spowodować niebezpieczeństwo trąfiania pokarmu do tchawicy.
  - toalety – np. specjalne nakładki na sedes
  - mycia – np. prysznic z możliwością wjechania na wózek
- należy rozpoznać, w jakim zakresie potrzebna jest nasza pomoc dziecku – tu obowiązuje **zasada minimalnej pomocy**. Rozbijamy czynność, którą ma wykonać dziecko, na jak najprostsze sekwencje i robimy tylko to, czego ono rzeczywiście wykonać nie może.
- trzeba pamiętać o zapewnieniu intymności przy zaspokajaniu niektórych potrzeb (mycie, toaleta) – odosobnione miejsce, parawan
- należy dbać o estetykę przy karmieniu (stosować w razie potrzeby serwetki, delikatnie ocierać twarz podczas jedzenia) i ubieraniu (ubioru na czasie - nie staroświeckie, dobrane do figury, dobrane kolorystycznie, nie infantylizujące dziecka – np. dużej dziewczynie nie zakładamy kokardek we włosach)
- wszelkiej pomocy w zakresie zaspokajania potrzeb fizjologicznych należy udzielać w atmosferze szacunku i godności dla osoby
- zaspokojenie podstawowych potrzeb jest warunkiem koniecznym do tego, by dziecko mogło zainteresować się otoczeniem (dyskomfort, cierpienie uniemożliwia to)
Oczywiste jest, że jakość życia człowieka, który cierpi z powodu głodu, pragnienia, bólu jest poważnie ograniczona. Złe samopoczucie osoby głęboko upośledzonej umysłowo, czy dodatkowo ograniczona aktywności i zdolność do koncentracji, brak reakcji na naszą stymulację być może tkwi w zaburzeniach realizacji którejkolwiek z podstawowych potrzeb.

Towarzyszmy osobom niepełnosprawnym w realizacji ich potrzeb w taki sposób, w jaki sami chcielibyśmy, by nas traktowano, gdybyśmy znaleźli się w podobnej sytuacji.

2. Potrzeby bezpieczeństwa

- to pragnienie pewności, porządku i przewidywalności otoczenia.

Są to potrzeby wspólne dla nas wszystkich, ale u osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną szczególnie dochodzą do głosu. Występujące u nich trudności intelektualne, m.in. ograniczony zakres porządkowania odbieranych bodźców i informacji, trudności w ich interpretacji i niska zdolność przewidywania zdarzeń powodują, że często czują się zagubieni lub zagrożeni w otaczającej ich rzeczywistości. Dlatego osoby te potrzebują pomocy w postaci strukturyzowania tego, co ich otacza (czasu, osób, przestrzeni) oraz zapewnienia im bezpieczeństwa osobistego.

Potrzebę bezpieczeństwa zaspokajamy, podejmując następujące działania:

- **ustalamy plan dnia: pory wstawania i kładzenia się spać, spożywania posiłków, toalety, mycia się, nauki, zabawy, wypoczynku, spaceru, wspólnego przebywania itp. i staramy się go przestrzegać**
- (głęboka wieloraka niepełnospr.) należy dbać o przemienność czasu odpoczynku i czasu zajęć, wyraźnie je od siebie oddzielając – rodzajem i intensywnością aktywności, jej miejscem
- (głęboka wieloraka niepełnospr.) poszczególne zajęcia powinny być poprzedzone określonym sygnałem, np. zakładanie chustki na szyję i zapach potrawy – przed jedzeniem, uciśnięcie bioder przed zmianą pieluchy, zapalanie latarki przed zajęciami stymulacji wzroku. Dziecko po jakiejś liczbie powtórzeń uczy się, że zawsze po „tym” następuje „to” - wówczas czuje się ono bezpieczniej – ponieważ przygotowuje się na swój sposób do tego, co ma nastąpić. Wybór sygnału zależy od rodzaju zajęć, które ma poprzedzać oraz od możliwości percepcyjnych dziecka. Sygnał taki powinien być jak najprostszy, najbardziej zbliżony do naturalnych bodźców.
- **dbamy, by dziecko miało stałe miejsce na poszczególne czynności i zajęcia np. kącik do zabawy, jedzenie np. własne krzesło przy wspólnym stole, miejsce mycia, ubierania się**
- **budujemy strukturę każdego zadania**
Każda czynność, którą uczeń ma wykonać, każda umiejętność, którą ma nabyć, powinna być rozłożona na kolejne kroki i konsekwentnie wykonywana zawsze w ten sam sposób.
- **zapewniamy stałość osób kontaktujących się z dzieckiem, przedstawimy obcych**
- **wszelkie zmiany wcześniej omawiamy z dzieckiem, by nie było nimi zaskoczony, by je rozumiał i akceptował**
- **wspólnie ustalamy i planujemy działania**
- **rozmawiamy o trudnych zachowaniach innych osób (np. krzyk, agresja), które mogą wywoływać u dzieci lęk**
- **budujemy strukturę porozumiewania się z dzieckiem**
Wszystkie osoby mające kontakt z dzieckiem powinny w taki sam sposób nawiązywać kontakt z nim i mówić do niego. Język powinien być jasny i precyzyjny, wypowiedzi krótkie, bez zbędnych ozdobników. W tych samych

sytuacjach wszyscy powinni zwracać się do dziecka używając tych samych zwrotów (np. zawsze przed posiłkiem dziecko słyszy słowo „Jedzenie”). Ton wypowiedzi adresowanej do dziecka powinien być jednoznaczny, nie pozostawiający wątpliwości, o co nam chodzi. Można używać dodatkowo gestów. Ważne jest również wprowadzenie zrytualizowanych form kontaktów społecznych (przywitania i pożegnania, powtarzanych zabaw).

- **zachowujemy się zawsze tak samo w podobnych sytuacjach (np. gdy dziecko chce coś na nas wymusić)**
- **stwarzamy poczucie bezpieczeństwa poprzez okazywanie miłości, delikatności, sympatii, zaufania, czułości**
- **szanujemy niezależność, autonomię dziecka**

Dziecko głębiej upośledzone umysłowo jest częściowo lub całkowicie zależne od opiekunów. Poczucie bezpieczeństwa zostaje utrwalone poprzez organizowanie sytuacji, w której ma ono możliwość podkreślenia własnej aktywności i autonomii. Dlatego pozwalamy dzieciom na zadawanie pytań, na próby rozwiązywania problemów, omawiamy z nimi sprawy ich dotyczące (oczywiście w miarę ich możliwości). Dajemy im możliwość podejmowania wspólnych i osobistych decyzji. Uczymy ich planowania i organizowania działań. Stawiamy ich w sytuacjach wyboru, by uczyli się dokonywać tego wyboru samodzielnie, uzasadniać go, jak również ponosić jego konsekwencje.

Aby te ustalenia i działania pomagały dziecku, muszą być stosowane z przekonaniem i zrozumieniem każdego dnia.

3. Potrzeby więzi:

- W pierwszych latach życia dziecka podstawowym miejscem zaspokajania tych potrzeb jest rodzina, a wieku przedszkolnym i szkolnym także środowisko rówieśników.
- W literaturze zwraca się uwagę na to, że to, w jakim stopniu rodzina zaspokajała potrzebę przynależności i miłości dziecka, będzie miało swoje odbicie w jakości nawiązywanych relacji w życiu dorosłym.
- Nasze dzieci potrzebują bliskości fizycznej drugiej osoby, dopiero ta bliskość dająca poczucie bezpieczeństwa i zapewniająca przeżywanie pozytywnych emocji umożliwi otwarcie się na świat, zainteresowanie otoczeniem, zapamiętywanie nowych bodźców i wrażeń; zapewnia uczenie się, rozwój. Dlatego podczas wszystkich czynności i zajęć, w których uczestniczą nasze dzieci należy pamiętać o nawiązaniu i podtrzymaniu bliskiego kontaktu z nimi. (U źródeł rozwoju dziecka, str. 33, sytuacja A i B).

- potrzeba akceptacji

- ograniczeń
- możliwości rozwojowych
- przemyślenie celów, jakie na najbliższy okres stawia sobie rodzina w jej codziennym funkcjonowaniu (właściwe dostosowanie życia rodzinnego do dziecka, tak, by uwzględniając jego niepełnosprawność, nie paraliżować funkcjonowania całej rodziny)

- potrzeba poczucia przynależności

- potrzeba kontaktu z rówieśnikami oraz z innymi osobami

Człowiek jako istota ludzka nie potrafi i nie może żyć w izolacji, pozbawiony kontaktu z drugim człowiekiem. Potrzeby te zaspokaja przede wszystkim rodzina, ale także przebywanie w grupie rówieśniczej. Tu dzieci mogą czuć się akceptowane, odczuć swoją przynależność do grupy, ale także swój indywidualizm. Tu mogą nawiązywać pozytywne relacje koleżeńskie i otrzymywać wsparcie od rówieśników. Tu mogą świętować imieniny, urodziny, rocznice, święta czy w czasie wolnym realizować wspólnie swoje zainteresowania.

- potrzeba komunikowania się

Bardzo ważne jest szukanie sposobów i dróg porozumiewania się rodziców i nauczycieli z dzieckiem głęboko upośledzonym umysłowo, gdyż ma ono dużo większe możliwości wyrażania siebie, niż odbierania komunikatów pochodzących od nas. Obserwacja i interpretacja jego zachowania to cudowny klucz do szukania sposobu wzajemnego porozumiewania się.

Osoby niepełnosprawne, które nie komunikują się werbalnie, także mają potrzebę wyrażenia siebie i porozmawiania z drugim człowiekiem, a możliwości ich są bardzo ograniczone. Stąd ważne jest, by z takimi dziećmi podjąć indywidualną pracę nad komunikowaniem się za pomocą metod alternatywnych (piktogramy, Bliss, PCS, komunikacja wspomagana itp.).

- potrzeba wsparcia emocjonalnego, bycia wysłuchanym

Czasami dziecko ma potrzebę rozmowy indywidualnej, gdyż chce opowiedzieć o sprawach osobistych, trudnościach, chce się wyzalić czy poradzić. Naszym zadaniem jest przede wszystkim przyjąć postawę słuchacza, pozwolić dziecku mówić, pomagać w wypowiedzeniu siebie, porządkować informacje, zrozumieć emocje i udzielić wsparcia.

Potrzeby więzi zaspokajamy kiedy:

- zwracamy uwagę na wszelkie sygnały płynące od dziecka, próbujemy je odczytywać i odpowiadać na nie (dziecko wie, że nie jest samo i może na nas liczyć)
- poświęcamy dziecku czas – chociaż kilka, kilkanaście minut dziennie, ale powinien to być czas poświęcony tylko dla dziecka
- zapewniamy dzieciom naszą bliskość fizyczną, okazujemy czułość – przytulenie, pieszczoty, całusy
- podchodzimy ze spokojem i zgodą do ograniczeń i możliwości rozwojowych dzieci
- staramy się przemyśleć, jak – w związku z takim właśnie funkcjonowaniem dziecka – powinno wyglądać życie naszej rodziny. Staramy się, by nie skupiało się ono wyłącznie na niepełnosprawności dziecka i nie było przez nią sparaliżowane, by rodzina funkcjonowała w miarę prawidłowo, a każdy z jej członków miał też swoje życie
- zapewniamy dziecku kontakt z osobami z poza rodziny (dalsi krewni, rówieśnicy)

- szukamy sposobów, dróg porozumiewania się z naszym dzieckiem, tak, by ono mogło czuć się przez nas rozumiane i by mogło też – w miarę swoich możliwości rozumieć nas (komunikacja alternatywna i wspomagająca)
- Rozmawiamy z dzieckiem, wysłuchujemy go, wspieramy, pomagamy mu wypowiedzieć siebie, zrozumieć siebie i otoczenie, podejmować decyzje

4. Potrzeby godności i szacunku

W obszarze godności i szacunku możemy umieścić następujące potrzeby:

- szacunku

Godność osoby jest rzeczywistością, która istnieje tylko wtedy, gdy jest nadana przez inną osobę. Człowiek ma potrzebę bycia traktowanym z godnością i szacunkiem, ale sam potrzeby tej nie jest w stanie zaspokoić. Może to dla niego zrobić tylko drugi człowiek. Zatem to wyłącznie od nas zależy, czy ludzie, z którymi żyjemy pod jednym dachem, będą się czuli obdarzeni szacunkiem i uznaniem.

- uznania

Zauważanie i podkreślanie dokonań dziecka: prób nawiązania kontaktu (w przypadku dzieci najbardziej niesprawnych), wykonania jakiejś pracy (np. starcia stołu), itd.

- autonomii

Niepełnosprawność, szczególnie ta głęboka i wieloraka powoduje ekstremalną zależność od innych; wydaje się, że osoby te nie są w stanie w żaden sposób decydować o sobie, że nie mają szans na rozwijanie swoich upodobań i wszystkiego, co stanowi o ich niepowtarzalności. Z pewnością osoba taka jest zależna od opiekunów, ale istnieją takie obszary, w których może i powinna wyrazić swoje „zdanie”, np. lubiane i nie lubiane pokarmy, muzyka, rodzaj zabawy.

Powinniśmy dawać naszym dzieciom możliwość dokonywania wyborów: np. co do rodzaju zabawy, posiłku, ubrania itp., właśnie wtedy kształtuje się ich autonomia, dojrzewa osobowość.

- przeżywania własnej wartości

Jestem dla kogoś ważny, potrafię to i to...

- odnoszenia sukcesu

Zjadłem sam obiad – tata mnie pochwalił, wystąpiłem na scenie – wszyscy bili mi brawo

(U źródeł rozwoju dziecka, str. 35 – radość sprawcy)

5. Potrzeby aktywności:

• potrzeba ruchu

Osoby głębiej niepełnosprawne mają często mniej lub bardziej ograniczone możliwości ruchowe, zdarza się, że zdane są na jedностajność i monotonię, na niemożność rozwoju, jeśli my nie zapewnimy im zmiany ułożenia ciała, jakiegokolwiek ruchu. Dzięki ruchowi nabywamy podstawową wiedzę o naszym ciele i o świecie, brak ruchu bardzo utrudnia człowiekowi rozwój poznawczy. Dlatego tak ważne są dla naszych dzieci wszelkie zajęcia ruchowe.

• potrzeba poczucia sprawstwa

Każdy z nas lubi patrzeć na swoje dzieło, być zauważonym, docenionym; to zachęca nas do dalszego wysiłku. Ta prawidłowość dotyczy też naszych dzieci; one też mogą być sprawcami, choć w sposób dostosowany do ich możliwości. Warunek – że najbliżsi dziecka obserwują je, życzliwie zauważają nawet drobne wysiłki, każdy wzmacniają i pozwalają na ryzyko, nie hamując inicjatywy dziecka. Najważniejsze zaś, że wykazują gotowość do przekazywania dziecku sygnałów o tym, co zrobiło, dając do zrozumienia, że jest to coś, na co warto zwrócić uwagę i dobrze o nim świadczy. (przykład Grzesia - U źródeł rozwoju dziecka, str. 35)

Chcąc odpowiedzieć na potrzeby działania naszych dzieci, powinniśmy umożliwić im wykonywanie konkretnych zadań, doświadczenie sprawstwa i sukcesu, czerpanie satysfakcji z tego, że potrafią coś zrobić, że to, co zrobią, będzie się podobać, będzie ciekawe i komuś potrzebne. Radość sprawcy może mieć dziecko, które samo potrafi zjeść, umyć się, nakryć do stołu, przynieść pantofle tacie i odnieść swój talerz do zmywania, podlać kwiaty, włączyć telewizor, posłużyć się komputerem.

• potrzeba samodzielności

Każdy z nas ma też potrzebę wykonywania różnych zadań samodzielnie. Również naszym dzieciom trzeba umożliwić tę samodzielność. Jeśli nawet nie potrafią wykonać jakiegoś zadania zupełnie sami, to niech wykonają samodzielnie te kroki, elementy, które są w stanie; pomagamy tylko w tych momentach, gdzie jest to niezbędne.

Powinniśmy proponować naszym dzieciom – na miarę ich możliwości - różne aktywności związane z usamodzielnianiem się w czynnościach życia codziennego, spędzaniem czasu wolnego, np.:

- samodzielne poruszanie się poza domem, po najbliższej okolicy i mieście,
- robienie zakupów,
- korzystanie z punktów usługowych - poczta, bank, bankomat, punkt xero, fotograf.
- spędzanie wolnego czasu w domu (czasopisma, gry komputerowe, telewizja, gry towarzyskie i planszowe, oglądanie zdjęć),
- utrzymywanie kontaktów towarzyskich (pisanie listów, wysyłanie e-maili, telefony do znajomych, odwiedziny, świętowania),
- korzystanie z kultury (kino, teatr, wystawy, koncerty),
- ruch i sport (basen, hipoterapia, treningi i zawody klubu sportowego)

• potrzeby poznawcze

To dziedzina, w której nasze dzieci czują się najgorzej, ale to nie znaczy, że można zaniechać jakichkolwiek działań w tym zakresie.

Każdy człowiek ma potrzebę doznawania różnorodnych wrażeń zmysłowych. (doświadczenia polegające na zamknięciu w pomieszczeniu bez dopływu bodźców). Potrzebę doznawania wrażeń zmysłowych niektórzy zaliczają nawet do potrzeb fizjologicznych, podstawowych.

Każde dziecko ma naturalną potrzebę wężania, dotykania, słuchania, patrzenia na to, co go otacza. Dziecko głęboko upośledzone umysłowo również pragnie być aktywne i mieć okazję wielozmysłowego poznawania, jednakże musimy w tym pomóc dostarczając wielu takich doświadczeń.

Coraz częściej osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną podejmują naukę obsługi komputera i korzystają z niego pisząc proste teksty, używając programów multimedialnych, graficznych, poczty elektronicznej i Internetu. Znam też takich, którzy podejmują naukę podstawowych słów w obcych językach.

W pracy terapeutycznej związanej z realizacją potrzeby działania przez dorastających uczniów z głębszą niepełnosprawnością intelektualną warto pamiętać o następujących zasadach:

I. Zasada minimalnej pomocy

- dobieramy zadanie do możliwości ucznia
- rozpisujemy zadanie na poszczególne kroki i rozdzielamy to, co robi osoba wspierająca, od tego, co robi dziecko (np. przy korzystaniu z komputera musimy włączyć go sami, bo wymaga to dość dużego nacisku na włącznik, klawiaturą i myszką dziecko posługuje się już samo)
- pomagamy dziecku wtedy, gdy jest to absolutnie konieczne, nie wyręczamy go

2. Zasada dostosowania aktywności do wieku, potrzeb i możliwości dziecka

Jest bardzo trudno zaproponować dorastającym uczniom z głębszą niepełnosprawnością intelektualną zadania właściwe dla ich wieku, które zarazem leżą w granicach ich możliwości. Przykładem niech będzie tu aktywność związana z szeroko rozumianym spędzaniem czasu wolnego. Co robią zdrowi ludzie w wieku dwudziestu paru lat w czasie wolnym? Chodzą do kina lub teatru, czytają książki i gazety, grają na komputerze. A jakie możliwości mają niepełnosprawni uczniowie? W kinie film mogą tylko oglądać, bo napisów nie zdążą lub nie zdołają przeczytać, w teatrze niewiele rozumieją ze sztuki, w kiosku nie znajdą gazety z tematami interesującymi młodych ludzi, napisanych w formie przystępnej i dla nich zrozumiałej itd.

3. Zasada celowości

Proponując uczniom konkretne zadania do wykonania, należy przedstawić cel ich wykonania. To pokazuje sens ich działania i daje satysfakcję z pracy dla dobra i korzyści innej osoby. Jest to ważny element aktywizujący tych uczniów, którzy przejawiają trudności w sferze motywacji. Dbajmy też, by wykonywane rzeczy były użyteczne. Można malować obrazki, zdobiące jedynie ściany szkoły, a można malować ramki na zdjęcia czy filiżanki do kawy, które zostaną sprzedane czy sprezentowane odwiedzającym szkołę gościom.

6. Potrzeby duchowe

Inne ZASADY TERAPII OSÓB Z GŁĘBSZĄ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ²

1. ZACHOWANIE WŁAŚCIWEJ HIERARCHII W PEŁNIENIU ROLI RODZICA I TERAPEUTY

- rodzic jest przede wszystkim rodzicem

2. REFLEKSYJNOŚĆ

- systematyczne rozważanie zachowań dzieci i swoich, dostrzeganie związków między tymi zachowaniami; można wtedy odpowiednio wpływać na dzieci, można dostrzec swoje sukcesy i porażki, naprawić błędy.
- pochopne, bezmyślne zachowania (np. odreagowanie swojej złości na dziecku, obdarzanie go drogimi prezentami) są szkodliwe szczególnie dla dzieci upośledzonych, bo im trudno zmienić wyrobione nawyki

3. UMIEJĘTNE STOSOWANIE NAGRÓD I KAR

Nagroda – wszystko, co dziecku sprawia przyjemność, radość, co dziecko odczuwa jako stan zadowolenia.

Kara – to wszystko, co dla dziecka jest smutne, wywołuje w nim lęk, niezadowolenie, smutek.

² Irena Obuchowska [red.], Dziecko niepełnosprawne w rodzinie, WSiP, W-wa 1991, str. 265-272

Zasady stosowania nagród i kar:

1. Zdecydowana przewaga nagród nad karami
2. Ich skuteczność jest wyższa, gdy stosują je osoby znaczące, tzn. lubiane przez dziecko
3. Nagradzanie i karanie nie powinno dyskwalifikować samego dziecka, odbierać mu szansy na poprawę czy umniejszać jego wartość; ganimy czyn a nie samo dziecko, dlatego nie powinno się mówić: jesteś niedobry, brzydki, nie kocham cię. Obniża to samoocenę dziecka i motywację do działania – szczególnie dziecka głębiej upośledzonego, które ma i tak dużo niepowodzeń natury społecznej
4. Umiar w chwaleniu; przesadne chwaleństwo kształtuje w dziecku nieuzasadnione poczucie niezwykłej wartości, wytwarza nieadekwatny obraz samego siebie, dziecko demonstruje wobec innych, że jest lepsze i w konsekwencji jest odrzucane przez innych ludzi
5. Karanie nie powinno się odbywać na oczach innych dzieci, szczególnie tych, na których dziecku zależy
6. Pożądane jest natomiast nagradzanie wobec grupy – przy wzięciu pod uwagę potrzeb i odczuć innych dzieci
7. Błędem jest ostentacyjne nagradzanie dziecka upośledzonego - wobec zdrowych rówieśników, rodzeństwa – za jego niezwykle osiągnięcia i umiejętności, których ono zupełnie nie posiada. Może to wywoływać zazdrość, niechęć i ośmieszać dziecko. Trzeba zachować sprawiedliwość i rzetelność w ocenie
8. Nagrody i kary powinny być dostosowane do przewinień; nie mogą być wygórowane, czy też zbyt słabe
9. Nagradzać i karać powinno się natychmiast po zachowaniu dziecka, żeby dziecko nie zapomniało, za co jest nagradzane lub karane – wtedy nasze działanie jest skuteczniejsze
10. Autentyczność zachowania rodziców – rodzice nagradzają dziecko powinni okazać swą radość, a karząc smutek, żal. Wtedy dziecko przekonuje się, że jego zachowanie ma dla rodziców wartość autentyczną
11. Nie można wyładowywać swoich napięć na dziecku czy też karać kilkakrotnie za to samo przewinienie. Dziecko uczy się, że kara jest czymś zależnym od humoru innych, a nie od jego zachowania, uczy się też, że swoje napięcia można wyładowywać na słabszych
12. Niekorzystne wychowawczo jest stosowanie kar fizycznych; bicie narusza godność dziecka i dostarcza modelu agresji – czyli bijąc dziecko uczymy je tego. Wyjątkiem są tzw. klapsy, które są skuteczne w sytuacji, gdy dziecko nie rozumie argumentacji (małe dzieci) i chodzi o natychmiastowe przerwanie nieodpowiedniego zachowania.
13. Należy wiedzieć, co jest dla dziecka nagrodą, a co karą. Na przykład gdy dziecko hałasuje lub robi coś na złość, żeby zwrócić na siebie uwagę matki, ona krzyczy skierowując w ten sposób na niego swoją uwagę, co dla dziecka jest nagrodą. Gdyby matka wiedziała, czemu służy to zachowanie dziecka, nie zwracałaby mu uwagi, lecz wyszłaby z pokoju. Równocześnie takie zachowanie dziecka powinno być dla matki sygnałem, że dziecko potrzebuje jej zainteresowania; to zainteresowanie powinna mu okazać przy najbliższej sposobności, najlepiej w sytuacji, gdy dziecko robi coś pożytecznego lub gdy się uspokoi. Wtedy zostanie nagrodzone odpowiednie zachowanie dziecka i to zachowanie będzie miało szansę utrwalenia się.
14. Konsekwencja w postępowaniu względem dziecka – gdy rodzice są niezdecydowani, niepewni, dziecko nie ma poczucia bezpieczeństwa, nie wie, na co może liczyć ze strony rodziców, staje się lękowe, chaotyczne w swoim zachowaniu, a ponadto uczy się, że rodzice są słabi i można z nimi wygrać – to są dzieci wymuszające coś krzykiem, płaczem, rzucaniem się na ziemię. Rodzice często wtedy dla spokoju ulegają żądaniom dziecka. W skrajnym przypadku dziecko zaczyna rządzić rodzicami i przestaje się liczyć z ich zdaniem.
15. O skuteczności stosowania nagród i kar wobec dzieci decyduje również jednolitość w ich stosowaniu przez oboje rodziców. Nawet jeśli rodzice nie zgadzają się ze sobą w sprawie stosowania kar i nagród, nie powinni spierać się na ten temat przy dziecku, bo podważają nawzajem swój autorytet w jego oczach; dziecko staje się labilne w uczuciach wobec rodziców.
16. Jednak wskazane jest, żeby po otrzymaniu kary dziecko znalazło pocieszenie u drugiego rodzica, który uznając słuszność kary, powinien jednocześnie umożliwić dziecku uspokojenie, wyżalenie się.
17. Nie powinno się wychowywać „kosztem” innych dzieci, tzn. nakłaniać je, by ustępowały komuś, bo są starsze, silniejsze. Takie postępowanie uczy dziecko, że jest na specjalnych prawach i może stać się bezwzględne wobec otoczenia, natomiast dzieci zmuszane do ciągłego ustępowania są krzywdzone, rodzi się w nich bunt.

4. Znajomość celu naszych oddziaływań

- maksymalne uspołecznienie dziecka, uniezależnienie go od stałej opieki i pomocy innych (np. osiągnięcie samodzielności w zakresie prostych czynności codziennych jak: ubieranie się, mycie, czesanie, sprząatanie, podlewanie kwiatów itp.

Inna literatura:

18. A. Frohlich, Stymulacja od podstaw, WSiP, W-wa 1998
19. H. Olechnowicz (red.), U źródeł rozwoju dziecka, WSiP, W-wa 1999
20. Edukacja uczniów z głębokim upośledzeniem umysłowym, Przewodnik dla nauczycieli, CMPPP, W-wa 2000